

Banát, domov Čechů bez mléka a strdí

Lenka Habrnálová

Fakt, že češtinu zaslechnete na místech po celém světě, už asi nikoho dneska nepřekvapí. Čechy totiž nalezneme opravdu všude, až nám to někdy není milé – každý snad někdy zažil tu nepříjemnou situaci, kdy si pustil pusu na špacír a s rudou tváří pak zjistil, že dotyčný, který slovům rozhodně neměl rozumět, je Čech. V Rumunském Banátu je v několika vesnicích situace opačná. Tady je Čech jak poleno každý, nehledě na exotiku dalekého Rumunska.

Název oblasti „Banát“ vznikl z velmi jednoduché odvozeniny od původního správce tohoto území: Bána.¹ Ve středověku bylo toto území správním územím Uherského království, ale skoro na 200 let se Banát stal součástí Osmanské říše a to mezi léty 1552–1718.² Roku 1718 byl uzavřen Požarevacký mír, který zajistil po míru Karlovičském³ další Rakouské územní zisky, tentokrát mimo jiné v podobě Temešvárského Banátu.⁴ Osmanská moc zde upadala již od počátku 18. století a mír vlastně jen potvrdil faktický stav, kdy se území dostávalo do vlivu Rakouska.⁵ Turci byli vytlačeni za Dunaj a z Banátu se stala hraniční provincie nazývaná Vojenská hranice (*Militärgränze*) pod vojenskou správou.⁶ Do roku 1734 území spravoval první rakouský guvernér, generál hrabě Florimund de Mercy. Se svolením císaře Karla VI. začal obsazovat Banátskou rovinu Němci z Falce a Saska.⁷ Němci ale nebyli jedinými kolonisty. Do Banátu přicházeli také Maďaři, Bulhaři a Slovinci a další Němci z Alsaska, Tyrolska i Štýrska obsadili ještě vrchoviny na sever od řeky Nery spolu s Chorvaty (tzv. Karašované).⁸ Nicméně nejjihnější část Banátu mezi Dunajem a Nerou zůstala liduprázdná. Vojenská správa byla vystřídána civilní správou až roku 1751, kdy ji zřídila až Karlova nástupnice, jeho dcera Marie Terezie⁹ a osídlení pohraniční provincie se stalo jak vojensko-strategickou, tak i hospodářskou nutností. Guvernér generál Schneller dostal tedy úkol, aby v těchto místech usadil další kolonisty a nejen to. Měl také vybudovat cesty

1 KOKAISL, P. a kol. *Krajané. Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha 2009, s. 241.

2 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát. Turistický a vlastivědný průvodce českým Banátem*. Brno 2009, s. 100.

3 Karlovičský mír byl mezi Rakouskem a Osmanskou říší uzavřen v roce 1699 a Habsburkové tímto získalo Sedmihradsko.

4 TEJCHMAN, M. *Dějiny Rumunska*. Praha 1997, s. 15.

5 KOKAISL, P. a kol. *Krajané. Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha 2009, s. 242.

6 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska*. [online], http://www.banat.cz/historie_gesce.htm, 15. 10. 2010.

7 Tamtéž.

8 SVOBODA, J. *Historie – stručné dějiny krajanů v rumunském Banátu a další zajímavé informace o jejich životě*. [online], <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/krajane/historie.html>, 13. 10. 2010.

9 KOKAISL, P. a kol. *Krajané. Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha 2009, s. 242.

a pohraniční pevnůstky, tzv. „kordony“, jenž Němci se dále do oblasti nechtěli stěhovat.¹⁰

Banát, pro Čechy země zaslíbená?

Potřeba osídlit, vykácet a zúrodnit oblast byla pro jedny problémem, pro druhé možností výdělku. Na Oravici počátku 19. století žil jistý muž Magyarly, který je uváděn jako iniciátor první vlny českého osídlení v rumunském Banátu. Tento podnikatel se dřevem velmi výhodně najal od vlády ohromné lesy v pohoří Lokva nad Dunajem,¹¹ jenž neměl dost dřevorubců. Nelenil a vyslal tedy do českých zemí Rakouského císařství své agenty, aby sebou přivedli rodiny, které se v Banátu usídlí a začnou pracovat.¹² Češi sem přišli hlavně proto, že jim byla slíbena půda, osvobození od vojenské služby, roboty a také daní. Jejich úkolem zde bylo mýtit les, přepravovat dřevo a pálit dřevěné uhlí.¹³

První osadníci v počtu asi 500 lidí¹⁴ pocházeli z jihovýchodních Čech¹⁵ a přicházeli ve třech skupinkách. Dvě skupinky přistěhovalců tvořilo 52 rodin a usadily se v dlouhém údolí podél potoka. Tak se roku 1823 zrodila česká vesnice Svatá Alžběta (*Sankt Elisabeth, Elisabethfeld*). Třetí skupinka přistěhovalců se v menším počtu 28 rodin o rok později usadila nedaleko – asi 45 minut od Svaté Alžběty směrem na východ přes kopec. Tato česká vesnička dostala název Svatá Helena (*Sankt Helene, Sfânta Elena*). Názvy obou vesnic nebyly náhodou a ani nápadem českých přistěhovalců. Magyarly měl dvě dcery, přičemž jedna byla Alžběta a druhá bez velkých překvapení Helena.¹⁶

Magyarly měl ovšem nájem lesů na dobu určitou a po třech letech mu vypršela s vojenskou správou smlouva. V roce 1826 zastavil kácení a jednoduše zmizel¹⁷, což vedlo Čechy k žádosti, aby byli přijati do svazu vojenských pohraničnicků.¹⁸ Této žádosti bylo brzy vyhověno a Češi se tak stali součástí 13. rumunsko-banátského pohraničního okruhu.¹⁹

Druhá vlna Čechů do Banátu dorazila v letech 1826–1830 a byla podporovaná vojenskou správou, protože bylo potřeba pohraničnicků k hájení levého břehu Dunaje.²⁰ Tato vlna byla vedena plukovníkem Draganovićem s podporou velícího generála v Temešváru, polního maršálka Schnellera. Dvorská válečná rada na prosbu generála požádala české gubernium o povolení dalšího náboru

10 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska* [online], op. cit.

11 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát...*, op. cit., s. 101.

12 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska*. [online], op. cit.

13 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát...*, op. cit., s. 101.

14 Tamtéž.

15 KOKAISL, P. a kol. *Krajané*, op. cit., s. 242.

16 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska*. [online], op. cit.

17 Tamtéž.

18 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát...*, op. cit., s. 101.

19 SVOBODA, J. *Historie...*, op. cit.

20 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát...*, op. cit., s. 101.

českých obyvatel.²¹ Přihlásilo se více lidí, než se počítalo, takže Češi, kteří chtěli do Banátu, museli mít speciální přijímací list od velitelství 14. hraničářského pluku v Banátu, že zde mají zaručeno místo. Pro Čechy bylo kolonizačními úřady vyhlédnuto místo a nachystáno dřevo na domy. Čechy tato nabídka velmi lákala, protože jim vojenská správa nabízela výborné podmínky oproti trampotám v rodné zemi. Jako hraničáři měli povinnou vojenskou službu a za to měli peněžní podporu na cestě a v prvních 10 letech pobytu. Měli také na 10 let odpuštěny daně, přidělené osivo, dobytek, náčiní a stavební materiál a neměli povinnost roboty.²² V pohoří Almáš, kde do té doby bylo liduprázdno, byly mezi léty 1827–1828 založeny nové české vesnice: Bígr (Bigăr), Eibentál (Eibenthal), Frauvižn (Frauenwiese), Rovensko (Ravensca) a Šumice (Șumița). Kousek od Svaté Heleny, asi 15 km na severovýchod, vznikla vůbec největší česká vesnička: Gerník (Gárnic).²³ Podle Czoernigovy „*Ethnografie der österreichischen Monarchie*“ z roku 1857, kterou vydalo ředitelství pro administrativní statistiku, byly ještě v tomto kraji do roku 1830 založeny další české vesnice Nový Župánek, Schöntal, Weidental, Wolfsberg, Wolfswiese a Lindenfeld. Nicméně u posledních čtyř je trochu těžké hovořit o „českých“ vesnicích, protože byly sice založeny kolonisty z Čech, ale nebyli to Češi, nýbrž Němci.²⁴ Ve druhé vlně přišlo do Banátu na 2000 Čechů a 1500 českých Němců z Klatovska.²⁵ Čeští kolonisté pocházeli zejména z jihozápadu (Klatovsko), západu (Domažlicko, Plzeňsko), středu (okolí Prahy, Kladensko, Berounsko, Hořovicko, Českobrodsko, Příbramsko...), středovýchodu (Kolínsko, Kutnohorský, Čáslavsko), východu (Pardubicko, Královéhradecko, Chrudimsko) a severovýchodu Čech (Jaroměřsko). Byli to zejména drobní a střední rolníci nebo zchudlí řemeslníci, co se vydali za obživou.²⁶

Ne všechny podmínky slíbené vojenskou správou byly dodrženy. Obydlí často nestačila, byly problémy s pitnou vodou a půda byla často zalesněná a nedala se obdělávat. Stalo se také, že po vymýcení lesů voda vyschla úplně.²⁷ Na konci roku 1828 bylo v Čechách připraveno k přesídlení dalších dokonce 1900 rodin, ale hrabě Chotek z obav o vyliďnění Čech další náboje do Banátu zastavil. Jelikož karansebešský pluk nebyl zcela připraven na osidlování, mnoho věcí probíhalo ve zmatku a někteří kolonisté se dokonce pěšky vrátili zpátky do Čech.²⁸ Zpočátku byly velké problémy s jídlem, ale naštěstí místní Rumuni a Srbové Čechům pomáhali, jenže problémy neustoupily ani po první sklizni. Krize se pak vyhroutil v roce 1833, kdy lidé ze Schöntalu a Gerníku napsali žádost o přemístění do nějakého úrodnějšího kraje. Avšak toto učinili bez vědomí své setniny, takže to bylo považováno vlastně za vzpouru a pisatelé místo úrodnější

21 KOKAISL, P. a kol. *Krajané. Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha 2009, s. 242.

22 Tamtéž, s. 243.

23 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát...*, op. cit., s. 101.

24 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska* [online], op. cit.

25 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát...*, op. cit., s. 101.

26 Tamtéž, s. 102.

27 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska* [online], op. cit.

28 KOKAISL, P. a kol. *Krajané. Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha 2009, s. 243.

půdy dostali rány holí a vězení. Zbytku komise, která do místa přijela, pohrozila tresty a tak Češi zůstali na původním místě a s neúrodou se museli vypořádat.²⁹ V roce 1847 zanikla Svatá Alžběta kvůli nedostatku vody a místní obyvatelé se pak přestěhovali do blízké Svaté Heleny. Podobný osud potkal i Fraenwiese v 60. letech 19. století a obyvatelé si vedle rumunské obce Ogradena založili osadu Nová Ogradena. I tato vesnice zanikla a to kvůli zatopení dunajskou hladinou po vystavění vodního díla Železná vrata. Více méně se v polovině 19. století situace ustálila a Češi zde začali rozvíjet naplno svou kulturu.³⁰

Rok 1861 znamenal zásadní změnu, protože Banát se dostal do správy Uher (kromě Vojenské hranice, ta až roku 1873). Třetí kolonizační vlna tedy byla organizována již uherskou vládou a to zejména do osad, kde bylo smíšené obyvatelstvo. Hned roku 1862 dosidlují Češi Klopodii v severozápadních výběžcích banátské vrchoviny a přidávají se tak k místním rumunským, německým, maďarským a srbským osadníkům. Mezi lety 1863-1865 se Češi dostávají do města Skajuš, kde do té doby byli jen Rumuni. Spolu s Čechy přišli i Rusíni z východního Slovenska.³¹ Mezi těmi posledními již převládala i jistá dávka obezřetnosti a proto se již nechtěli usidlovat v horách, ba naopak hledali si spíše oblasti úrodné a již mimo Banát. V dolnouherských rovinách se Češi usadili v obci Velký Pereg v roce 1863, ve které žili Rusíni ze šarišské župy, a Němci z Dolních Rakous.³²

29 Tamtéž, s. 244.

30 SVOBODA, J. *Historie...*, op. cit.

31 Tamtéž.

32 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska* [online], op. cit.

Ne všichni, kteří se do Banátu stěhovali, ale museli patřit nutně k jedné z tří kolonizačních vln. Češi také od poloviny 19. století přicházeli i individuálně, a to hlavně do větších měst jako je Temešvár, Brašov nebo Craiova. Individuálně chodili především řemeslníci, hudebníci, horníci, skláři a různí specialisté.³³

Roku 1919 se součástí Rumunska stalo celé Sedmihradsko, Krišana a větší část Banátu. Od té doby až do dneška se místním Čechům říká Pémi (od Böhme) a češství je tady chápáno ve smyslu zemském a ne národnostním jako je obvyklé. Po roce 1873 je zcela běžné, že se české obyvatelstvo stěhuje z vesnic do větších měst nebo dokonce zpátky do Čech za prací.³⁴ Tento stav trvá také do dneška a mnoho vesnic se postupně vyliďňuje a vymírá.

BANÁTSKÉ STRÍPKY ZA HRANICÍ HISTORIE

Příchod

Dostat se v první polovině 19. století z Čech do Banátu rozhodně nebyla cesta úplně nejpříjemnější. Vypadalo to zhruba takto: Lidé se sjeli s minimálním majetkem, který zvládli pobrat a na vozech se dostali až do Vídně. (kvůli složitému transportu s sebou nesměli mít ani žádný dobytek). V tomto hlavním městě mocnářství čekali na lodě, které osadníky odvezly až při dosažení dostatečného počtu směrem do Banátu. Na lodích se muži chopili vesel a ženy vařily a staraly se o děti.³⁵ Loď po Dunaji mohla Čechy odvézt do Baziaše nebo až do Staré Moldavy, odkud se pak rozdělovali do osad.³⁶ Celá cesta zabrala zhruba 2 měsíce.

Vyprávění o příchodu se ovšem traduje v historkách z rodiny na rodinu a pro ilustraci cituji úryvky od žáků školy v Gerníku (záměrně ponechané v banátské formě češtiny), jak to s tím příchodem do Banátu podle jejich rodin vlastně bylo:

„Naše předkové když šli z Čechách, tak šli pěšky a tlačili nějaký jízdo v radvanci. Když přišli do Banátu, tak tady byly lesy a divoká zvěř. Na počátku když přišli, tak bydleli venku a noclehovali venku a pak si nadělali takové malé budky a tam noclehovali. Když nějak zemřel, tak jim ho vzala divoká zvěř, že ho neměli kam dát. Když přišli do Banátu, tak pracovali v lese a v lese dělali metre, a když udělali z lesa pole, tak pracovali na poli a sili pšeničku, aby se měli čím živit.“ (Kateřina Boudová³⁷)

„Naši předci z Čech se zabývali truhlářstvím a polem. Oni do Banátu připlavali po vodě lodkama a po suchu šli pěšky. Oni pocházeli z regionu od Plzně. Předci odešli z jejich rodné země (z Čech), že Češi jim lhali, že tu dostanou pole,

33 SVOBODA, J. – DOKOUPIL, I. a kol. *Banát...*, op. cit., s. 104.

34 Tamtéž.

35 Tamtéž, s. 103.

36 GECSE, A. – GECSE, D. *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska* [online], op. cit.

37 SVOBODA, J. *Gernický školní kalendář*. Praha 2004, s. 5.

ale taky že v Čech neměli zaměstnání. Oni do Banátu přišli okolo roku 1886-1887-1888. Tehdy Čechy a Banát patřily ke státu Austrii. Oni když sem přišli, tak tady byly samý lesy. Tehdy oni nocovali venku v lese při ohýnku.“ (Anna Nedvědová³⁸)

Jak je vidět, i když některé informace jsou jistě již časem zkreslené, tak příchod je v dnešní generaci stále zakořeněn jako velmi těžké období, kdy se jejich předci museli potýkat s různými obtížemi.

Dostupnost

Vcelku brzy, již ve 2. polovině 19. století, byla po Dunaji mezi Novou Moldovou a Oršovou zavedena pravidelná vodní doprava, nicméně v roce 1988 byla zrušena, protože se nevyplatila. Od roku 1921 funguje mezi těmito městy pravidelná autobusová doprava až do dneška.³⁹ Jinak je s dopravou značný problém a vždy byl. Vesnice netvoří žádný celek a mnohé z nich jsou i dnes velmi odříznuty od autobusových a vlakových nádraží a zastávek.

Náboženství

Povětšinou byli nově příchozí z Čech (s výjimkou Svaté Heleny, kde přišli i evangelíci) římskokatolické víry. První kostelíky ze dřeva si vystavili kolonisté velmi brzy po příchodu. Zděná fara a dřevěný kostel v Eibentále stál již v roce 1847 a v téže době byla fara i v Gerníku. Roku 1850 přišel do Gerníku František Unzeitig z České Třebové a stal se gernickým prvním farářem a později děkanem. Byl velmi aktivní a díky jeho intenzivní činnosti dokonce císař František Josef I. věnoval na výstavbu gernického kostela 800 zlatých a pražský arcibiskup Bedřich kardinál Schwarzenberg zase cenný relikvíář s kostí sv. Jana Nepomuckého. Tomuto svatému byl také kostel v roce 1858 zasvěcen.⁴⁰ Unzeitig se zasloužil i o výstavbu kostela v Bígru a Svaté Heleně.

Problémem byla vzdálenost, a proto faráři jezdili do filiálních kostelů zřídka. Povětšinou to bylo na velké svátky, aby odsloužili mši svatou, udělili svátosti a zapsali úkony do matrik. Aby ale i neobsazené kostely řádně fungovaly, působili u některých kaplani nebo učitelé či kostelníci, kteří konali nejdůležitější náboženské úkony (svatby, pohřby, křty, bohoslužby). Významné byly a stále jsou pro banátské Čechy každoroční náboženské poutě jako například ta nejdůležitější k Panně Marii Čiklavské, která se pořádá dvakrát do roka (15. 8. a 8. 9.).⁴¹

Protože se v Banátu stále mísí historie s přítomností, nechám zase promluvit jedno gernické dítko o čiklavské pouti, která je po desetiletí stejná:

³⁸ Tamtéž, s. 6.

³⁹ SVOBODA, J. *Historie...*, op. cit.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Svátek Nanebevzetí Panny Marie a Narození Panny Marie

„Čiklava (Ciclova Montana) je větší vesnice a se nachází nedaleko města Oravice a je asi 50 kilometrů od Gerníka. V této vesnici se nachází stará poutní kostel Navštívení P. Marie, legendou spojený z několika zázraků, například jak jedna holka spadla ze skály a P. Maria ji zachránila, takže se jí nestalo nic. Lidé říkají, že proto tam ten kostel vystavěli na tej skále. Kromě z Gerníka tam chodí poutníci z Rovenska a Eibentálu...“ (František Rott⁴²)

Školství

Úředním jazykem byla v banátské vojenské hranici němčina, ale i jazyky jiných národností, včetně češtiny. Učitelé byli zejména laici, vzdělaní rolníci nebo dokonce vojenští vysloužilci. Nosili obvykle uniformu a půlku platu dostávali z vojenského eráru druhou polovinu povětšinou v naturáliích od místních občanů. První škola vůbec byla v Banátu založena roku 1848 a to v Eibentále. Ve zbylých vesnicích většinou po roce 1850. Učitelé byli ti, kteří se starali o rozvoj české kultury a jazyka. Mezi ty nejdůležitější patřili Vincenc Zamouřil z Gerníku a Jindřich Schödl ze Svaté Heleny.

Po začlenění Banátu do Zalitavska⁴³ se úřední jazyk změnil z němčiny na maďarštinu, ale čeština se stále učila podle slabikářů od Jindřicha Schlögela, které schválila uherská vláda. Horší to bylo po roce 1907, kdy byl vydán nový školský zákon pro Zalitavsko a v zestátněných školách se mělo učit jen maďarsky. V život vstoupil v Banátu tento zákon roku 1910 a o čtyři roky později byl dokonce ze Svaté Heleny vyštván český učitel. Tato situace se změnila po připojení Banátu k Rumunskému království a od roku 1921 je čeština opět povolena.⁴⁴

Budoucnost?

Český živel se v Banátu uchytil a dodnes je zde stále slyšet krásná čeština, i když ovlivněná rumunštinou. V Banátu jsou Češi hrdými Čechy, i přes skutečnost, že mnoho z nich nikdy neopustilo území své vesnice. Je ale smutným faktem, že budoucnost těchto českých vesnic není příliš růžová. Vesnice postupně vymírají a mladí se stěhují do velkých měst nebo za prací zpátky do České republiky, své prapůvodní vlasti. Místní Češi nejsou ani úplnými Čechy ale ani Rumuny. Je to specifická odnož českého živlu, který se přizpůsobil podmínkám a stále žije na pomezí moderní doby a živoucí historie. Vedle DVD přehrávačů leží proutek na vyhánění krav. Takovýto rozporuplný Banát je dnes velkým lákadlem, protože tady se dá kousek historie opravdu zažít na vlastní kůži.

42 SVOBODA, J. *Gernický školní kalendář*, op. cit., s. 76.

43 Uherské království.

44 SVOBODA, J. *Historie*, op. cit.